

УДК 159.923.2

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-0409.2020.2\(52\).225433](https://doi.org/10.18524/2707-0409.2020.2(52).225433)

Моїсєєнко К. О.

аспірант кафедри соціальної психології,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
e-mail: Karina.Moisieienko@gmail.com
ORCID 0000-0002-2646-9232

СТРУКТУРА ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РОЗВИТКУ В СТУДЕНТСТВІ

Стаття присвячена вивченню проблеми становлення особистісно-професійного потенціалу. Вивчення особистісно-професійного потенціалу є досить складним завданням, оскільки це поняття ще відносно нове в сучасній психологічній науці і має неоднакове визначення в рамках сучасних психологічних теорій та шкіл. Матеріал дає характеристику існуючим методологічним підходам до цієї проблематики. На підставі існуючих теоретичних підходів автор пропонує розглянути структуру особистісно-професійного потенціалу. Виділені компоненти розвитку особистісно-професійного потенціалу. Проведено емпіричне дослідження та розглянуто процес формування особистісно-професійного потенціалу під час навчання у виш. Емпіричним шляхом показана важливість інтеграції різних сфер життя в професійному самовизначенні, а також соціальна важливість професії.

Ключові слова: особистість, потенціал, особистісно-професійний потенціал, студентство, онтогенез.

Постановка проблеми. Особистісно-професійний потенціал є важливим психологічним поняттям, що визначає одні з головних особливостей самореалізації людини, становлення її життєвого шляху, формування життєвих стратегій. Вивчення особистісно-професійного потенціалу є досить складним завданням, оскільки це поняття ще відносно нове в сучасній психологічній науці і має неоднакове визначення в рамках існуючих

психологічних теорій і шкіл, тому будь-яка спроба емпіричної операціоналізації цього поняття є важким завданням.

Мета статті — виявити структуру особистісно-професійного потенціалу та на основі емпіричного дослідженні виявити особливості його розвитку в студентства.

Результати дослідження. У сучасній українській психологічній науці в дослідженнях феномену потенціалу особливо цінні роботи В. І. Подшивалкіної про соціальні умови і тенденції використання потенціалу особистості [4]; Ж. П. Вірної про особистісні ресурси професійної адаптації; С. В. Ситнік який розглядає особистісний потенціал як умову професійної взаємодії [7]; А. Є. Фурман розглядає Я-концепцію; А. М. Большакова розкриває особистісну реалізованість людини в онтогенезі; М. А. Садова розглядає психологічні складові потенціалу самореалізації особистості, що дуже збігається з визначенням потенціалу В. І. Подшивалкіної [3]; Г. В. Дерябіна вивчає особливості управлінського потенціалу особистості; С. Максименко вводить термін «енергопотенціал людини «як показник здатності особистості до дії [1]; І. Маноха пише про «потенціал індивідуального буття людини» що відтворює генералізовані ознаки розгортання непересічної природи «Я» людини протягом її життя [2]; Я. Кальба вводить термін «вчинковий потенціал», під яким розуміє структурне і динамічне утворення [5].

Узагальнюючи погляди різних авторів, ми робимо висновок про те, що особистісно-професійний потенціал — це процес і компонент професійної самосвідомості, який впливає на самостійність професійного вибору суб'єкта, на формування внутрішніх структур особистості та їх оптимальне використання в діяльності, вироблення внутрішніх критеріїв оцінки себе як професіонала, знаходження особистісних смислів у трудовій діяльності.

На підставі вищевикладених підходів ми пропонуємо таку структуру дослідження особистісно-професійного потенціалу: 1) системний підхід до вивчення особистісно-професійного потенціалу; 2) потенціал особистісно як відкрита самоорганізується система; 3) суб'єктність як основа особистісно-професійного потенціалу 4) динамічний підхід.

Всі ці принципи глибоко пов'язані між собою і з часом випливають як наслідок одна з іншої. Ми не можемо вивчати особистість, не розглядаючи її в системі взаємин. Саме тому ми використовуємо системний підхід у вивченні особистісно-професійного потенціалу, де ми враховуємо індивідуальні особливості особистості, її здібності, професійну спрямованість і життєві цінності і мотиви.

Для вивчення особистісно-професійного становлення ми звертаємося до уявлення про особистісний розвиток як відкриту самоорганізовану систему, що дозволяє розглядати досліджувані явища в динаміці становлення. Цей процес можна представити як поступове перетворення мислення людини (з властивими їй індивідуальними особливостями) у професійне мислення, яке бере участь у забезпеченні цілісності і системності, складає професійну картину світу і забезпечує саморозвиток власної особистості.

Суб'єктність як основа особистісно-професійного потенціалу лежить в основі нашої моделі, адже активна життєва позиція особистості є спонукальною силою в розкритті потенційних можливостей. Основними категоріями, що визначають якість особистісно-професійного становлення, виступають «зрілість», «професіоналізм».

Використання динамічного підходу дає нам можливість спостерігати за динамікою розвитку особистісно-професійного потенціалу та особливостями його зміни. У нашому дослідженні ми запросили взяти участь три групи випробовуваних різного віку: школярі, студенти та випускники. Однак тут ми зупинимось на особливостях особистісно-професійного потенціалу у студентів.

Для дослідження особистості як системи в першу чергу ми вирішили визначити інтелектуальний потенціал наших респондентів. Для цього ми використовували адаптований російськомовний варіант тесту Е. Ф. Вандерліка, іноді званого коротким орієнтовним або відбірковим тестом (КОТ). Проведений нами аналіз загальної вибірки студентів показав, що в нашій групі представлені студенти з високим рівнем загальноінтелектуального розвитку, який склав 24,5 бала. Згідно з Е. Ф. Вандерлі-

ком, такий рівень розвитку інтелектуальних здібностей вище середнього. Цього достатньо, щоб освоїти будь-яку професію і вирішити будь-яку професійну задачу. Що дає нам можливість розглядати більш детально процес формування особистісно-професійного потенціалу.

Розглядаючи питання розвитку особистісно-професійного потенціалу, ми не можемо не відзначити, що одними зі складових факторів є професійні переваги. Ми базували наш розгляд професійних переваг на підставі теорії професійного вибору Дж. Холланда. Розглядаючи професійні схильності, або іншими словами, професійні інтереси, ми розглядаємо професійні області, які викликають певний інтерес у особистості. Таким чином, людина внутрішньо відповідає для себе на питання: «Чи цікава мені ця область діяльності? Чи маю я знання та навички в цій галузі?». І відповідає на нього позитивно. Ми виділили 4 види професійного потенціалу (використовуючи області, які виділив Дж. Холланд): технічний, дослідницький, соціальний і творчий потенціал. А також ми виділили два типи напруженості при роботі з персоналом: особистість може бути спрямована на управлінську діяльність або на виконавську.

Отримані нами дані по групі студентів представлені на рис. 1. Найяскравіше серед студентів представлений «творчий потенціал» (21,97). Що свідчить про те, що крім інтелектуальних знань сьогодні величезною значення набуває також і вміння створювати щось нове. Ми можемо бачити цьому численні приклади у відео, які створює молодь в соціальних мережах для просування своєї професійної діяльності (youtube, tik tok, Instagram та ін.). Блогерство і творчий підхід до професійної діяльності є однією з провідних особливостей сучасної професійної діяльності.

На другому місці опинився «соціальний потенціал» з показниками 19,62. Побудова професійної діяльності та формування професійного потенціалу неможливі без вміння будувати відносини з іншими людьми.

Соціальний потенціал є одним з ключових у формуванні професійного потенціалу.

Професійний потенціал та професійна спрямованість

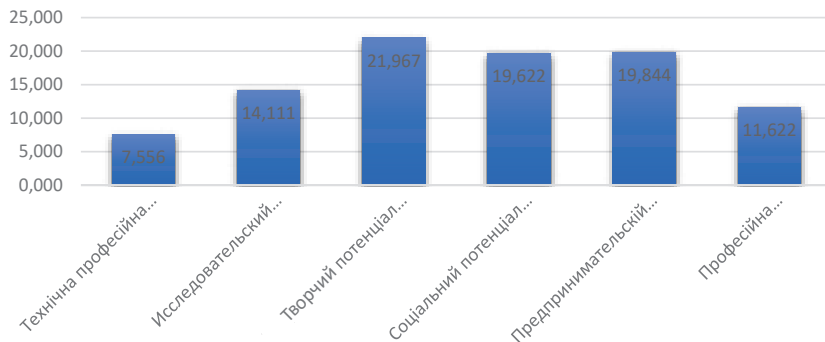

Рис. 1. Професійний потенціал та професійна спрямованість у студентів

На третьому місці ми спостерігаємо дослідницький потенціал (14,11). Він свідчить про вміння збирати інформацію, систематизувати її, проводити аналіз гіпотез і теорій, виконання наукової та лабораторної роботи. Той факт, що дослідницький потенціал опинився на третьому місці, свідчить про те, що цей тип професійної діяльності знаходиться на стадії формування. Уміння обробляти інформацію і проводити аналіз наукових досліджень — це ті знання і навички, які студенти набувають під час навчання у виші.

І на останньому місці був виявлений технічний потенціал (7,56). Це можна пояснити тим, що більшість опитаних нами студентів були психологічного, економічного та історичного факультетів, тобто гуманітарної професійної спрямованості. Однак також серед опитаних були і студенти математичного факультету.

Серед двох типів спрямованості особистості у студентів переважає спрямованість на підприємницьку діяльність (19,84) порівняно з виконавською діяльністю (11,62). Про що це свідчить? Отримані показники засновані на обробці результатів респондентів. Як ми згадували раніше, респонденти, відповідаючи

на запитання, оцінювали для себе, чи цікава їм певна область діяльності. Таким чином, ми бачимо що більшість студентів у своєму уявленні про професійну діяльність хочуть бачити себе більше управлінцями, ніж співробітниками. Таким чином, ми можемо спостерігати за особливостями прояву «юнацького максималізму», коли хочеться досягти найбільших професійних висот. «Керувати корпорацією або компанією» або «бути директором» для багатьох молодих людей є показником успіху і досягненням найвищої точки професійного потенціалу. Студенти сповнені амбіцій і надій, і це надає їм впевненості в досягненні своїх цілей.

Уявлення про особистісно-професійний потенціал як відкрити психологічну систему, що самоорганізується, здатний до саморуху, самодетермінації, і положення загальної теорії ригідності і фіксованих форм поведінки дозволяють розглядати особистісну «ригідність-флексибільність» як показник ступеня «відкритості-закритості» людини як системи. Розглядаючи потенціал особистості, ми виділили два основних фактора, які впливають на формування і розвиток потенціалу особистості як відкритої самоорганізованої системи: індивідуально-типологічні особливості потенціалу особистості і особистісно-професійна «Я-концепція». Для розгляду індивідуально-типологічних особливостей потенціалу особистості ми виділили 4 основних спрямованості особистості: потенціал установки на зовнішній (екстраверсія) або внутрішній (інтроверсія) світ; індивідуально-типологічні особливості потенціалу особистості в сприйнятті і обробці інформації; індивідуально-типологічні особливості потенціалу особистості в прийнятті рішень; потенціал взаємодії особистості із зовнішнім світом. Дана типологія особистості була запропонована І. Майерс і К. Бріггс. Серед отриманих нами даних спостерігається така картина (рис. 2). Серед студентів приблизно однаково розподілилися потенціал установки особистості на зовнішній і внутрішній світ. Однак все ж переважає установка на зовнішній світ (13,4 бала). Таким чином, серед студентів приблизно однакова кількість представників з особистісною спрямованістю потенціалу на зовнішній світ (екстраверти) і внутрішній світ (інтроверти). За способом

Індивідуально-типологічні особливості потенціалу особистості

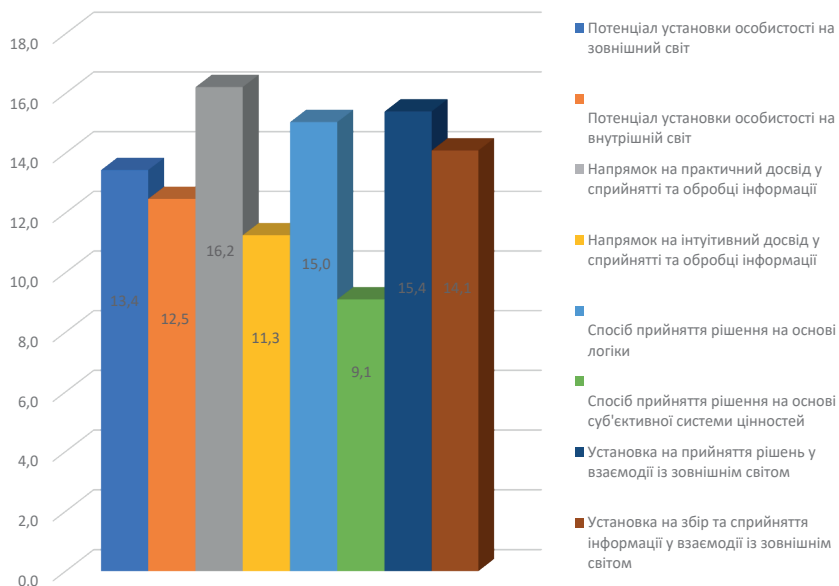

Рис. 2. Індивідуально-типологічні особливості потенціалу особистості

сприйняття і обробки інформації студенти більше спираються на практичний досвід (16,2), ніж на інтуїтивне уявлення (11,3). Вищі навчальні заклади під час освітнього процесу закладають у студентів теоретичні та практичні знання, а також вміння і здатність аналізувати і шукати підтвердження своїм роздумам та ідеям. Концепція Юнга передбачає наявність двох шляхів до прийняття рішення і винесення судження щодо отриманої інформації: на основі логіки, об'єктивного і неупередженого мислення і на основі суб'єктивної системи цінностей, особистих пристрастей і почуттів. Серед студентів переважає потенціал особистості зі спрямованістю на прийняття рішень на основі логіки (15,0) порівняно з потенціалом особистості зі спрямованістю на прийняття рішень на основі суб'єктивної системи цінностей. При розгляді особистісно-професійного потенціалу од-

ним з найважливіших принципів є спосіб взаємодії особистості із зовнішнім світом. Майер-Бріггс вважає, що при спілкуванні з зовнішнім світом особистість має установку на оцінку інформації або на сприйняття інформації. Серед досліджуваної нами групи приблизно однакова кількість студентів має установку на прийняття рішень (15,4) і на збір і сприйняття інформації (14,1) при взаємодії із зовнішнім світом. Такий розподіл індивідуально-типологічних особливостей потенціалу свідчить про те, що в нашій вибірці представлені люди з різним потенціалом. І саме це допомагає нам сформувати структуру особистісно-професійного потенціалу.

Взявши за основу методику Е. Шейна і його розуміння професійної Я-концепції, ми виділили такі компоненти професійної картини світу: професійна праксеологічність; профорганізаційна стабільність; професійна експертність; професійна інноваційність; професія, як частина життя; соціальна значимість професії; професія, як поле самореалізації; професійна самодостатність.

Ми можемо спостерігати, що серед групи студентів компоненти розподілилися нерівномірно. Деякі компоненти виражені більш яскраво і мають велику цінність у професійній Я-концепції студентів (рис. 3). Більшість студентів розглядає професійну діяльність тільки як частину життя (шкала «професія, як частина життя», найбільш виражений показник становить 7,7 бала). Цей фактор показує нам, наскільки важливо для сучасної молоді, щоб в особистісно-професійному розвитку були присутні не тільки кар'єрні орієнтації, а й інші сфери життя: відносини, хобі, подорожі т. д. Наступними за значимістю в професійній Я-концепції серед групи студентів є «професійна праксеологічність» (7,4 бала) і «соціальна знаковість професії» (7,4 бала). Професійну праксеологічність ми розглядаємо як орієнтацію особистості на інтеграцію зусиль інших людей. При такій кар'єрній спрямованості студенти вважають, що для реалізації особистісно-професійного потенціалу обов'язково займати посаду, на якій можна буде управляти різними сторонами діяльності підприємства: фінансами, маркетингом, виробництвом продукції, розробками, продажами

і т. д. Така спрямованість вимагає навичок міжособистісного і групового спілкування, емоційної врівноваженості, щоб нести тягар відповідальності і влади.

Рис. 3. Професійна Я-концепція

Найменш значимим фактором у групі студентів виявився показник «професійної експертності» — 5,4 бала. Ця професійна орієнтація пов'язана з особистісно-професійною спрямованістю бути професіоналом своєї справи. Як ми бачимо, ця особистісно-професійна спрямованість ще не сформована у студентів до кінця, і вони поки, мріючи і ставлячи перед собою цілі бути керівниками, не бачать цінності в тому, що для досягнення успіху в професійній діяльності важливо бути професіоналом своєї справи.

Суб'єктність як основа особистісно-професійного потенціалу. Як ми вже згадували раніше, існує різниця між професійними уподобаннями і реальними вміннями і навичками, якими володіє особистість. Особистісно-професійний потенціал не може складатися виключно з бажань і внутрішніх інтенцій особистості, але багато в чому розвиток професійного потенціалу буде визначати саме схильності і здібності, якими володіє особистість. Тому для визначення рівня професійних уподобань і

здібностей ми вирішили застосувати анкету і Л. Соломіна, яка призначена для діагностики професійних інтересів, схильностей і уявлень про професійні здібності. Багато в чому Соломін виділяє схожі типи особистостей, як і Дж. Холланд. Однак до чотирьох типів професійної переваги він додає і схильності і вміння працювати з природою. Також методика Л. Соломіна передбачає трохи інше бачення спрямованості особистості в питанні управлінської або виконавської діяльності. Він пропонує респондентам оцінити свої схильності та вміння працювати в чітко регламентованій структурі (наприклад, бухгалтерія, програмування та ін.) або під час професійної реалізації мати можливість творчого підходу до здійснюваної роботи (наприклад, кондитер, організатор заходів, флорист і т. д.). На рис. 4 відображені показники групи студентів. Найбільш високі показники в професійному інтересі у студентів відображені в бажанні працювати у мистецтві або іншій сфері з творчим підходом (6.8) і в соціальній сфері, тобто з людьми (6.6). За самооцінкою професійних здібностей і навичок вони найбільше володіють знаннями роботи в соціальній сфері (10.), і меншою мірою у творчій професійній діяльності (7.0). Найменше у них бажання працювати в технічній (3.1) і дослідницькій областях (3.2). Однак професійних знань у технічній галузі у них більше — 3.6.

Оцінюючи вид діяльності, студенти воліють мати творчий підхід (9.8) в порівнянні з виконавським і строго регламентованим (7.3). Самостійно оцінюючи свої знання і вміння, вони також вважають, що їх особистісно-професійний потенціал буде більше розкриватися при творчому підході (9.0).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. На підставі вивчення різних підходів до вивчення особистісності і професійного потенціалу нами була запропонована структура розгляду особистісно-професійного потенціалу: 1) системний підхід до вивчення особистісно-професійного потенціалу; 2) потенціал як відкрита самоорганізована система; 3) суб'єктність як основа особистісно-професійного потенціалу 4) динамічний підхід.

Всі ці принципи глибоко пов'язані між собою і часом впливають один з іншого. Для дослідження особистісно-професійного потенціалу як системи ми виділили для початку інтелек-

Суб'єктність як основа особистісно-професійного потенціалу

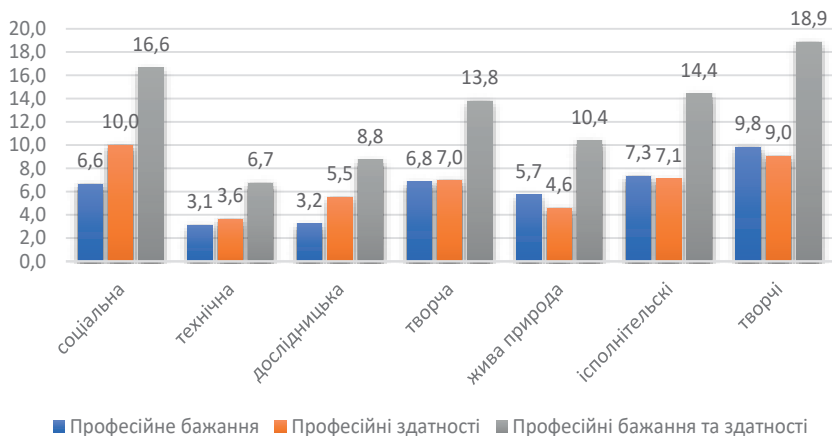

Рис. 4. Суб'єктність як основа особистісно-професійного потенціалу

туальний потенціал наших респондентів. Ми отримали високі показники по даному фактору. Потім ми розглянули професійні переваги. Найбільше серед студентів розвинений творчий і соціальний потенціал зі спрямованістю особистості на підприємницьку діяльність. Розглядаючи потенціал особистості, ми виділили два основних фактори, впливають на формування і розвиток потенціалу особистості як відкритої самоорганізованої системи: індивідуально-типологічні особливості потенціалу особистості й особистісно-професійна «Я-концепція». Серед студентів переважає потенціал установки особистості на зовнішній світ. За способом сприйняття і обробки інформації студенти більшою мірою спираються на практичний досвід, ніж на інтуїтивне уявлення. Переважає потенціал особистості зі спрямованістю на прийняття рішень на основі логіки. Приблизно однакова кількість студентів має установку на прийняття рішень і на збір і сприйняття інформації при взаємодії із зовнішнім світом. При формуванні професійної Я-концепції найбільш важливим для студентів є ставлення до професії як

частини життя. Найменш значущою визначена професійна експертність. Саме цей фактор ще знаходиться на стадії формування під час навчання у вузі. І кажучи про суб'єктність як основу особистісно-професійного потенціалу, найбільш високі показники в професійному інтересі у студентів відображені в бажанні працювати з творчим підходом і в соціальній сфері. За особистою самооцінкою професійних здібностей і навичок вони найбільше володіють знаннями роботи в соціальній сфері. Студенти вважають за краще мати творчий підхід у порівнянні з виконавським і строго регламентованим.

На підставі всього цього ми можемо зробити висновок про те, що структура особистісно-професійного потенціалу дуже динамічне поняття й активно формується під час навчання у вузі.

Список використаних джерел

1. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. — К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2006. — 240 с.
2. Маноха І. П. Психологія потенціалу індивідуального буття людини: онтологічно орієнтований підхід : автореф. дис. ... д-ра психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / І. П. Маноха. — К., 2003. — 48 с.
3. Садова М. А. Психологічні складові потенціалу самореалізації особистості / М. А. Садова // Вісник Одеського національного університету. — Серія: Психологія. — 2010. — Т. 15, вип. 9. — С. 102–109.
4. Подшивалкіна В. І. Соціальні умови та психологічні виміри тенденцій використання потенціалу особистості / В. Подшивалкіна // Психологія і суспільство. — 2009. — № 4. — С. 127–137.
5. Кальба Я. Вчинковий потенціал особистості учня як предмет психологічного аналізу / Я. Кальба // Психологія і суспільство. — 2011. — № 2. — С. 148–163.
6. Міляева В. Р. Теоретичний аналіз поняття «потенціал особистості» / В. Р. Міляева // Проблеми сучасної психології. — 2013. — № 20. — С. 405–415.
7. Ситнік С. В. Особистісний потенціал як умова професійної взаємодії / С. В. Ситнік // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Психологія. — 2012. — № 8. — С. 168–175.

REFERENCES

1. Maksimenko, S. D. (2006). *Geneza zdijsnennya osobustosti [The genesis of the personality implementation]*. Kyiv: ed. LLC «KMM» [in Ukrainian].
2. Manocha, I. P. (2003). *Psychologiya potencialy individualnogo buttya lyudunu: ontologichno orientovanuy pidhid*. [Psychology of the potential of individual

- human existence: an ontologically oriented approach]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [In Ukrainian].
3. Sadova, M. A. (2010). Psychologichni skladovi potentsialu samorealizatsii osobustosti [Psychological components of the self-realization potential of the individual]. *Visnuk Odesskogo natsionalnogo universitetu — Herald of Odessa national university*, Vol. 15, 9, 102–109 [In Ukrainian].
 4. Podshivalkina, V. I. (2009). Sotsialni umovi ta psihologichni vumiru tendentsiy vukorustannya potentsialu osobustosti [Social conditions and psychological dimensions of trends in the use of personal potential]. *Psychologiya I suspilstvo -Psychology and society*, 4, 127–137 [In Ukrainian].
 5. Kalba, Y. (2011). Vhunkoviy potentsial osobustosti ychnya yak predmet psihologichnogo analizu [The action potential of the student's personality as a subject of psychological analysis]. *Psychologiya I suspilstvo -Psychology and society*, 2, 148–163 [In Ukrainian].
 6. Milyaeva, V. R. (2013). Teoretichnyy analiz ponyattya «potentsial osobustosti» [Theoretical analysis of the concept of «personality potential»]. *Problemu suchasnoyi psihologiyi — Problems of modern psychology*, 20, 405–415 [In Ukrainian].
 7. Sutnik, S. V. (2012). Osobustisnyy potentsial yak umova profesiynoiyi vzajemodiyi [Personal potential as a condition of professional interaction]. *Visnuk Odesskogo natsionalnogo universitetu — Herald of Odessa national university*, 8, 168–175 [In Ukrainian].

Моисеенко К. А.

аспирант кафедры социальной психологии,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

СТРУКТУРА ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА И ОСОБЕННОСТИ ЕГО РАЗВИТИЯ В СТУДЕНЧЕСТВЕ

Статья посвящена изучению проблемы становления личностно-профессионального потенциала. Изучение личностно-профессионального потенциала является достаточно сложной задачей, поскольку это понятие еще достаточно новое в современной психологической науке и имеет неодинаковое определение в рамках существующих психологических теорий и школ. Материал дает характеристику существующим методологическим подходам к проблематике. На основании существующих теоретических подходов автор предлагает рассмотреть структуру личностно-профессионального потенциала. Выделены компоненты развития личностно-профессионального потенциала. Проведено эмпирическое исследование и рассмотрен процесс формирования личностно-профессионального потенциала во время обучения в вузе. Эмпирическим

путем показана важность интеграции различных сфер жизни в профессиональном самоопределении, а также социальная важность профессии.

Ключевые слова: личность, потенциал, личностно-профессиональный потенциал, студенчество, онтогенез.

Moisieienko K. O.

Postgraduate student of the department of the Social Psychology
Odesa I. I. Mechnikov National University

STRUCTURE OF PERSONAL AND PROFESSIONAL POTENTIAL AND KEY ELEMENTS OF ITS DEVELOPMENT DURING THE STUDY AT THE COLLEGE

Personal and professional potential is an important psychological concept that defines one of the main features of human self-realization, the formation of his life path, the formation of life strategies. The study of personal and professional potential is a rather difficult task, because this concept is still relatively new in modern psychological science and has not the same definition within existing psychological theories and schools, so any attempt to empirically operationalize this concept is a difficult task. The article is devoted to the study of the problem of formation of personal and professional potential. The study of personal and professional potential is quite a difficult task, since this concept is still quite new in modern psychological science and does not have the same definition within the framework of existing psychological theories and schools. The material describes the existing methodological approaches to this problem. Based on the existing theoretical approaches, the author proposes to consider the structure of personal and professional potential. The components of personal and professional potential development are highlighted. An empirical study is carried out and the process of formation of personal and professional potential during training at the university is considered. Empirically, the importance of integrating various areas of life in professional self-determination is shown, as well as the social importance of the profession.

Key words: personality, potential, personal and professional potential, students, ontogenesis.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2020